

En slibrig Fiske-vom: Søren Jonæsøns gendigtning af Jonas' Bog (1680)

Af Frederik Poulsen

Unge teologer med store ambitioner kunne i 1600-tallet gøre sig bemærket over for den danske konge og rigets magtelite ved at forfatte hyldestdigte og anden forherligende lyrik. Det var datidens selvpromovering. Periodens litteratur var præget af senrenæssancens interesse for antik digtekunst og barokkens sanselige sprog. Der var en opblomstring af fri digtning på dansk, der fulgte klassiske regler for lyrikken og faste versemål ud fra antallet af stavelser. Anders Arrebo og Thomas Kingo er de mest oplagte eksempler. Hvor poetiske tekster, herunder salmer, tidligere blev trykt som fortløbende prosatekst, blev digte og heltekvad i stigende grad opbrudt i selvstændige verslinjer og med indryk for at tydeliggøre enderimene og skabe et mere dynamisk tekstbillede.

Søren Jonæson var en af tidens ambitiøse teologer. Hans gendigtning af Jonas' Bog fra 1680 er tilegnet Rasmus Vinding, en af samtidens tungeste kapaciteter, og må forstås som et forsøg på at gøre opmærksom på sig selv. Men dertil er den morsom og en interessant kilde til et stykke dansk bibelreception.¹

Salmedigter, domprovst, humanist

Søren Jonæson huskes i dag alene for sin indsats som salmedigter.² Han fik i 1691 overdraget arbejdet med en ny salmebog, efter at Kingos forslag to år forinden var blevet forkastet.³ I den forbindelse oversatte han et større antal tyske salmer til dansk. Syv af disse findes stadig i

1 Til receptionshistorien af Jonas' Bog, se Lena-Sofia Tiemeyer: *Jonah Through the Centuries*, Hoboken, NJ 2022. Se også Frederik Poulsen: »Profeten Jonas i historiens bølgegang«, *Tidsskriftet Fønix* 2021, s. 310-317.

2 Anders Malling: *Dansk Salmehistorie*, bd. VI, København 1971, s. 363-368; Bjørn Kornerup: »Søren Jonæsen«, *Dansk Biografisk Leksikon*, red. Sv. Cedergren Bech, bd. VII, 3. udg., København 1981, s. 449-450.

3 Om dette salmebogsarbejde, herunder Søren Jonæsøns rolle, se Anders Malling: »Søren Jonæsøns Udkast til en Kirkepsalmebog«, *Kirkehistoriske Samlinger* 7/III (1959),

vores salmebog, f.eks. »I døden Jesus blunded« og »Gud Helligånd, i tro os lær« (*Den Danske Salmebog* 2003 nr. 221 og 310).⁴

Jonæsøns liv kan i korte træk beskrives således: Han blev født 14. april 1656 i Aarhus. Faderen, Jonas Sørensen, var købmand og siden hospitalsforstander i København. Han blev student i 1675, baccalareus 1676 og fik teologisk embedseksamen med første karakter 1678. I 1680-1682 gjorde han en udenlandsrejse med sin velynder Rasmus Vindings to sønner, Poul og Jacob; den ældste blev den senere professor Poul Vinding, Borchs Kollegiums første efor. I 1691 blev Jonæsøn i en forholdsvis ung alder sognepræst i Roskilde Domkirke og provst i Sømme Herred. 1692 opnåede han magistergraden. Han blev gift to gange, i 1691 og 1694, og fik i alt 12 børn, hvoraf syv overlevede. Søren Jonæsøn døde 27. maj 1717 og er begravet i domkirken.

At Jonæsøn havde et digterisk talent, er uomtvisteligt. Ifølge Anders Malling var han »en fin humanist og skal have været en ualmindelig begavet taler«.⁵ Bogsamlingen på 367 bind, som blev opgjort og solgt efter hans død, indeholdt foruden teologisk litteratur et rigt udvalg af antikkens digte og skuespil. Ser vi bort fra hans salmeproduktion, så er gendigtningen af Jonas' Bog det eneste poetiske værk, som er bevaret for eftertiden. Men han kan jo have skrevet meget andet.

Den Prophete Jonas udi Danske Vers forfattet

Digtet over Jonas' Bog udkom i det tidlige forår 1680. Dets fulde titel er *Den Prophete Jonas udi Danske Vers forfattet*.⁶ Udgivelsen rummer foruden det tyve sider lange digt også tre sider med titelblad og oplysninger om trykkested, censurmyndighedens godkendelse samt en dedikation. Skriftet er tilegnet »velædle og velbyrdige« Rasmus Vinding (1615-1684), hvis egen velynder i øvrigt havde været Jesper Brochmand. Vinding var blandt meget andet professor i græsk ved universitetet, dommer i højesteret og hovedforfatter til *Danske Lov* (1683).⁷ Den 23-årige Jonæsøn omtaler ham som »min gunstige Befordrer«,

s. 440-469; Erik Norman Svendsen: »Kingo's Salmebog. En studie over dens forhistorie«, *Kirkehistoriske Samlinger* 7/VI (1967), s. 341-375.

4 For en oversigt over Søren Jonæsøns i alt 25 salmer, se Malling 1959, s. 450-454; Malling 1971, s. 367-368.

5 Malling 1971, s. 364.

6 Søren Jonæsøn: *Den Prophete Jonas udi Danske Vers forfattet*, København 1680. Tilgængelig online: <https://archive.org/details/den-kbd-all-11010401130D-001> (2.11.2021).

7 Hans Ræder: »Rasmus Vinding«, *Dansk Biografisk Leksikon*, red. Sv. Cedergren Bech, bd. XV, 3. udg., København 1984, s. 587-588.

som dette »ringe Arbeyde« ydmygt er tilegnet. Ved Vindings død fire år senere udgav Jonæson et længere mindeskrift over sin velgører.⁸

Det er muligt, at Jonæson kastede sig over Jonas' Bog på grund af sin egen eller faderens navnelighed med profeten. Valget af denne bibelbog passer under alle omstændigheder fint ind i samtidens fromhedsbevægelse og interessen for *pønitense*, boden. Kriser, nederlag og død kaldte på syndsbeholdelse, anger og tro på Guds grænseløse nåde – teologiske temaer, som på forskellig vis gennemspilles i fortællingen om den trodsige profet.

De sidste årtier af 1600-tallet var enevældens første tid, og dansk kirkeliv var præget af besindelsen på den rette lutherske lære, afgrænsningen over for de reformerte og katolikkerne samt en omfattende fornyelse af gudstjenestelivet.⁹ Tidens reformiver for at skabe mere ensartethed udmøntede sig inden for kirken i nye ritualer (1685), en ny alterbog (1688) og en ny salmebog (1699). Perioden kaldes populært for »Kingo-tiden«, og de åndelige impulser, der karakteriserer Thomas Kingos digtning, herunder interessen for kunstpoesien og barokken, gælder i et vist omfang også for Søren Jonæson.¹⁰ Mange af Kingos salmer er gennemsyret af en stærk bodsstemning, bl.a. gendigtningen af de syv bodssalmer fra Salmernes Bog, og i 1686 indførtes *Almindelig Bods- og Bededag*, nutidens Store Bededag. Med enevælden var kongen direkte ansvarlig for sine undersåtters guds frygt, og Nineves konge og indbyggeres resolute omvendelse, faste og bod må være blevet læst som et bibelsk forbillede til efterfølgelse.¹¹

Jonæsons digt er skrevet på aleksandrinere. Dette versemål, som er kendt tilbage fra det franske 1100-tals epos *Alexandre* om Alexander den Store, rummer verslinjer på 12 eller 13 stavelser med et fast ophold efter sjette stavelse. Det er barokkens hovedvers, og på dansk møder vi det hos Arrebo, Kingo, Holberg og Wessel. Den franske Jean Racine, Solkongens hofdigter, skal have været en sand mester.

8 Søren Jonæson: *Den Vel-ædle og Velbyrdige nu Salige Herris Hr. Erasmus Vinding, Hans Kongelige Mayst. til Danmarck og Norrige etc. Fordum Høybetroede Estat-Justitz- og Cancelli-Raad, Assessor i Høyeste-Rett og Consistorio, saa og Professor publ. hans Lif og Lefnetz Ihukommelse*, København 1684. Tilgængelig online: http://www.5.kb.dk/e-mat/dod/130020361884_bw.pdf (2.11.2021).

9 Urban Schrøder: »Enevældens første Aar. 1670-1700«, *Den Danske Kirkes Historie*, bd. IV, red. Hal Koch, København 1959, s. 381-443.

10 Svendsen 1967, s. 360-361. Et fint overblik over teologi og fromhed i denne periode findes i Erik Norman Svendsen: *Thomas Kingo. Salmer og samtid*, Frederiksberg 1990; Thomas Kingo: *Digtning i udvalg*, v. Marita Akhøj Nielsen, København 1995, s. 419-444.

11 Schrøder 1959, s. 385-386 og 389-392.

Digtet følger stort set opbygningen af Jonas' Bog vers for vers. Grundstrofen hos Jonæson er på fire linjer, og et bibelvers genfortæles typisk over en eller to strofer. Indholdet af bogens fire kapitler er til gengæld ulige fordelt. De 133 strofer fordeler sig således: Kapitel 1 (65 strofer), kapitel 2 (27 strofer), kapitel 3 (21 strofer) og kapitel 4 (20 strofer). Kaldet, flugten og opholdet på havet udgør altså næsten halvdelen af gendigtningen. Måske har den unge digter tabt pusten hen mod slutningen. Måske indbyder scenerne i kapitel 1 bare mere til digterens kreativitet. Det er kendetegnende, at enkelte halvvers i profetbogen gerne skildres sanseligt og billedrigt over adskillige strofer. Det gælder især beskrivelsen af stormen på havet (1,4), enden på dens rasen (1,15), fisken, der sluger og spyr Jonas op (2,1.11), og kongens bod (3,6).

Jonæson har en god sans for dramatiske effekter og betagende stemningsbilleder. Der er en rig brug af tillægsord, bogstavrim og forskellige ordsammensætninger, som skaber variation og præcision i gengivelsen af det bibelsk forlæg. Digteren ytrer sig løbende med udråb og spørgsmål, som giver intensitet og fremdrift, og som for os læsere skaber en fornemmelse af samtidighed med begivenhederne. Det kan være udsagn som »Hvad skeer?« og »Hvad Raad er best?« og følelsesladede kommentarer som »ach det galne Haab!« og »O stoer Forundring!«.

I den følgende gennemgang er jeg særligt optaget af de momenter, hvor Jonæson følger tanker og motiver til, som kun i beskedent omfang er til stede i den bibelske fortælling. Jeg gengiver nogle strofer undervejs efter digtets egen ordlyd, oprindeligt trykt med gotisk skrift. Et godt råd er at læse citaterne højt for sig selv, så er de ofte nemmere at forstå; man kan også nynne på melodien til »Nu takker alle Gud« (Johann Crügers melodi fra 1647).

Kaldet og flugten (Jon 1,1-3)

Jonas' Bog begynder med Gud, der kalder sin profet, Amittajs søn, til at forkynde dom over den store by Nineve på grund af dens ondskab. Jonæson forstærker ondskaben og håbløsheden ved at lade første strofe beskrive byens fortvivlede forfatning og dermed være udgangspunkt for digtets begivenheder:

Der Ninos hafde sig saa dybt i Syndsens Søle
 Indveldet / at hun selff ey meere kunde føle /
 Og sandse at hun var aff Laster fuul or sort
 Snart siuncket ned indtil den svovlet Pine-port.

Græske kilder kalder assyrerbyen for »Ninos«, et navn der spiller på den antikke tradition om Ninus som byens grundlægger. Beskrivelsen hos Jonæson er sansemættet og uhumsk. Byen har som et svin væltet sig så ustoppeligt rundt i sølet, at den hverken kan opfange sine utallige laster eller sin forestående undergang. Hovedstaden står snart ved porten til helvede. Denne åndelige bevidstløshed kræver dermed et ord udefra, et profetisk *wake-up call*.

»Da talte Himlens Gud« indleder fire strofer med beskeden til Jonas. Han skal være Guds budskab og bruge lovens hammer, så nineviternes diamanthårde kød, som styrer deres bryst, som voks må blive blød. Rygtet om deres grove synd har næsten gjort ende på Guds ellers uendelige miskundhed. For trods hans store tålmodighed må indbyggerne ikke være i tvivl om, at han er en retfærdig dommer.

»See det er HErrens Bud,« konstaterer digterstemmen og giver i de næste strofer en engageret overvejelse over Jonas' bevæggrunde for at løbe fra opgaven. Passagen, der kun i begrænset omfang har rod i den bibelske fortælling, er præget af spørgsmål og udråb: »Men hvad er Jonæ Tancker?« De er desværre hjælpeløst langt fra Guds ord! Profeten vil undvige selveste skaberen og rådvildt søge at skjule sig for ham, der har øje selv for myg og fluer. Jonas må have glemte Guds almægtige forsyn, når han drager ned til Joppe, det nytestamentlige navn på havnebyen Jafo beliggende ved Middelhavet, nutidens Jaffa. Jonæsons granskning af årsagen til at opsøge denne lokalitet trækker på to ældre traditioner, som knytter sig til Jaffa.

Først en græsk-hellenistisk tradition, der påstår en forbindelse mellem navnet Joppe og *Iopeia*, eller Kassiopeia, mor til kongedatteren Andromeda. Ifølge myten havde Kassiopeia med sin forfængelighed forarget Poseidon, der som straf sendte et raserende havuhyre. For at mildne havgudens vrede blev den smukke Andromeda lænket ved kysten for at blive ofret til uhyret, men hun blev reddet af helten Perseus. Et klippefremspring i havet ud for Jaffa fremvises den dag i dag som stedet, hvor Andromeda blev frelst. Hos Jonæson lyder det således:

Men hvad vil Manden her? Vil hand det Sted opleede /
 Hvor dig / Andromeda / de strenge Nymphers Vrede
 Med Lenckers stercke Baand til haarden Klippe holdt /
 Da du til Fiskens svelg / oc grumme Slug varst soldt?

Den anden tradition om havnebyen trækker på Bibelen, selvom den tilsyneladende først er bevidnet i kilder fra middelalderen. Byen skulle angiveligt være blevet grundlagt efter syndfloden af Jafet, en af Noas

sønner. Han regnes bl.a. som stamfader til folkene på de fjerne øer, der netop nås via havet (1 Mos 10,2-5). Ordligheden mellem Jafet (*jæfæt*) og Jafo (*jāfō*) er slående. Hos Jonæsøn fremstilles profeten nærmest som en europæisk opdagelsesrejsende, der i felten videbegærligt leder efter spor på gamle kampesten efter kulturens oprindelse:

Maa skee at hand oc her nyez-gierig har i Sinde
 At leede om hand ey kand nogen Bogstav finde
 Paa muz-begroet Kamp / at Japhet Noe Søn /
 Som siges / hafver først opbygget Japho skiøn.

Aner man her den unge teologs egen iver efter dannelsesrejsens adspredelse? I øvrigt indfanger Jonæsøn raffineret en anden betydning ved at lade »Noe Søn« rime på »Japho skiøn«. På hebraisk er der nemlig et ordspil mellem stednavnet Jafo (*jāfō*) og »smuk, skøn« (*jāfæh*).

Men nej; sådanne gøremål kan ikke fornøje Jonas. Intet på land kan opholde hans »Hveege-sind« og »Flyve-hierne«, sindet er for ustadigt og flygtigt. Han vil til havs. Hurtigt finder han et skib, der er ved at løfte anker, prutter ikke længe med skipperen om færgpengene og taber i hast landjorden af syne i retning mod Tarshish. Denne by omtales længere henne i digtet som »Ciliciæ Lands Moder« og identificeres dermed med Paulus' fødeby, Tarsus, hovedstaden i landskabet Kilikien i den sydøstlige del af Lilleasien. Forvekslingen mellem de to går helt tilbage til Josefus.¹² I dag antager de fleste bibelforskere, at Tarshish henviser til en lokalitet langt mod vest, muligvis den fönikiske koloni Tarsessos i nutidens Spanien, i den stik modsatte retning af Nineve.

På havet (Jon 1,4-16)

Den dramatiske skildring af stormen over havet og søfolkernes skræk strækker sig over flere sider. Bølgerne støder mod skibet, og besætningen forsøger at redde livet. Først kastes de dyre købmandsvarer over bord som et offer til Neptun, romernes navn for Poseidon, for at han må tæmme bølgen. Dernæst kappes masten, så sejlene farer til himmels for at bejle til Æolus, grækernes gud for vindene, at han må kalde sit »Hvine-folck« og »Bruse-svenne« hjem. Søfolkene beder til hver sin gud:

Her kalder en paa Bel, den anden paa Astarte,
 Den tredie sin Hielp fra Rempahn vil ervarte /

¹² Tiemeyer 2022, s. 48-49.

Den fjerde Løfte gjør til Chamos, at hand skal
Nu hielpe / saa jeg veed ey deris Gudders Tal.

Navnene på de hedenske guder træder typografisk frem i strofen ved at være sat med romersk skrifttype. Bel er babylonernes øverste gud, mens Astarte er den vestsemitiske gudinde for frugtbarhed og krig. Rempahn, eller Raifan (ApG 7,43), henviser muligvis til en forvansket form af navnet Kevan, en assyrisk stjernegud (Am 5,26; jf. Saturn). Chamos, eller Kemosh, er moabitternes hovedgud. Benævnelsen af disse fire illustrerer smukt det multireligiøse folk ombord på skibet.

Men hvad, spørger digteren, skulle disse guder kunne gøre? »O ney! en anden Mand gjør dette Mester-stycke«, som de næste syv strofer udførligt udfolder. Det er opretholderen af alting, der har sendt sin »Vredis stercke Svenne«. Himmelbuen fyldes med umanerlige knald, skyerne smeltes, og himlens sluser åbnes. Himmel og hav står i et, dynd og grums røres op fra grunden, søslangens bugter ses, og havkalvens brølen høres.

Som en sidste udvej kommer søfolkene i tanke om Amittajs søn. Skibsherren finder ham i skibets dybe rum, ikke i bøn i en krog, men tung af søvn. Måske søger profeten at dulme søsygens kvalmende opkastfølelse? Skibsherren vækker og belærer over seks strofer den blundende om situationens alvor; hvis Jonas kan få sin gud til at skåne dem, vil de tjene ham alene fra nu af. Så følger lodkastningen, forhøret og Jonas' opfordring til at kaste ham i havet for at få de skumsydende havbølger til at lægge sig. Søfolkene nægter i første omgang at bringe dette offer, og med blodet løbende fra neglene søger de af al kraft og evne at ro skibet ind til land. Jo stærkere de prøver, jo længere driver de til havs. Alt er nu forsøgt, og under bøn om mildhed fra Jonas' Gud, hebræernes Herre, slynges den trodsige profet over bord.

Nu sker forvandlingen: »O stoer Forundring!« Det pludselige skifte fra det altopslugende kaos til den af Gud genetablerede orden er malerisk. De fråde-frysende og skumsavlende vandstrømme bliver til et blikstille hav så jævnt og glat som is. Vinden forstummer, skibstovene står stille og giver ingen lyd, og de sønderrevne flagvimpler hænger nu slappe tilbage. Det mirakuløse vejrskifte fører straks til sømændenes åndelige omvendelse:

Da seer det galne Folck / hvis Guder vare fleere
End som de self / at der er ingen Guder meere
End som den eeniste / den Jonas hafde tiendt /
Thi nu har de hans Hefn / saa og hans Naade kiendt.

De mange guder, som sømændene før tilbad, vender de nu ryggen for med frygt og glæde at ydmyge sig for Jonas' Gud. En del af dem bygger et alter – som tid og sted tillader – og lader en himmelstigende røg gå op. En del lover alvorligt og andægtigt at holde sig til Guds ord og »elske Dyd og Got / Ræt og Retfærdighed«. De forpligter sig med andre ord til et sømmeligt liv i tro og efterfølgelse.

I fisken (Jon 2,1-11)

»Men hvor bleff Jonas aff?« spørger digteren så. Har han drukket sin *valet*, sin afskedsskål, og er hans krop blevet blå og stiv? Nej, der er håb! Og Jonas' skæbne i havet udfoldes nu over adskillige strofer. Gud straffer ganske vist, men han gør det med nåde og sørger for at sende et passende hus til Jonas: »en slibrig Fiske-vom«!

Her er hand tryk og fri / det Svelg / som hannem slugte
 Skal være ham en Muur mod Haveds Skyllé-bugte /
 Det sluge-graadig Best / som vilde døde ham /
 Er hans Beskiermere mod Dødsens Vold og Bram.

Opholdet i fisken er sanseligt beskrevet. En række fængselsmetaforer skaber en klam og klaustrofobisk stemning. Jonas er en ussel fange. Der er kun mørke, og hvor han end famler rundt, fyldes hans hænder af slimet væske. Lejet er for trangt til, at han kan vende sig i den våde seng. Fiskens flab er beskanset med en dobbelt række af pæle, der som et gitter holder på sin mad. Og selv hvis Jonas slap ud, ville havet blot opsluge ham på ny. Der er intet andet at gøre end tålmodigt at give sig hen til bøn:

Hand derfor med god Taal til Rolighed sig gifver /
 Og den kiedsomme Tid med Suck og Bøn hendrifver /
 Hand i Guds Fryct og Tro blusz-brændendis og varm
 Gjør sig et Bedehuus aff Fiskens kaalde Tarm.

Salmen i fiskens kolde tarm følger det bibelske forlæg nøje. I denne helveds-klemme kan Jonas kun mumle sine ord, og ihukommelsen af Guds navn bliver grundlaget for et nyt håb om redning. Polemikken mod dem, der dyrker falske guder (2,9), som i salmen optræder en smule umotiveret, kæder Jonæsøn fint sammen med søfolkernes nyteløse afguder tidligere i digtet:

Lad kun de Daarlige forgiefvis lenge haabe
 Paa det som intet er / lad dennem ickun raabe /
 Og døve Guder dem dog intet hielpe kand /
 Men du / O HErre / est een trofast Frelsermand.

Jonas' ivrige bøn rører Guds indvolde, og han giver straks strenge ordrer til den grumme hval om at skille sig af med den slugte mand. Stilen er livlig og morsom. Det uregerlige dyr, som ikke lader sig true af spyd, skold eller skud, adlyder forbavset Guds befaling med frygt og lydighed. Der melder sig en »Kløge«, en trang til opkast, og fisken spyr sin ufordøjede mad op så hel og holden som før.

I og uden for Nineve (Jon 3,1-4,11)

Jonas er på land igen og rede til – uden forsinkelse – at drage til det folkerige Nineve for at forkynde dom. Stroferne følger bibelversene ret tæt, og kun to motiver udfoldes mere udførligt end i grundfortællingen: Jonas' prædiken (3,4) og kongens bod (3,6).

I den bibelske fortælling er Jonas' forkyndelse forbløffende kortfattet: »Om 40 dage bliver Nineve ødelagt!« Blot fem ord på hebraisk. Så kort er profetens prædiken, men hvilken virkning! Hos Jonæsøn får den lov at fylde lidt mere: Kun 40 gange skal Nineve få lov at pryde sig i middagssolen, før byens herlighed skal lægges øde helt til grunden, så et barn ikke længere kan søge skjul og skygge for solen. Slottene skal hærges af ploven, ingen sten bliver på deres sted, og endnu ufødte vil ikke kunne finde spor af Nineves fordums skønhed. Byens indbyggere modtager Jonas' ord med gys og udråber faste med sørgedragt og sæk.

Kongens reaktion på disse begivenheder er gengivet i hele fire strofer. Hans røde kinder blegner, og af dånlse segner han halvdød og magtesløs til jorden! Han besvimer. Da han kommer til sig selv, forlader han straks trone, scepter og krone og aflægger denne verdens forfængelige klæder:

Sin Purpur-Kaabe hand fra sine Skuldre lagde /
 All vaanlig Smyckeri og Pynte-tøy opsagde /
 Og glemte selff at hand een Jordisk Konge var
 Udaff den Fryct som hand for Himlens Konge bar.

Omvendelsen og erkendelsen af sin rette plads over for himlens hersker er forbilledlig. Kongen tager sæde i støv, kul og aske og skjuler sit ansigt med en hæsliig maske af sod. Silketøjet erstattes af en nagende og snavset sæk. Kongen og indbyggernes store anger gør indtryk på den

altseende Gud. Især da han ser, hvordan de med boden – med »Poenitentzes Kost« – fejer og renser den gamle ondskabs dynd ud, som de i digtets første strofe væltede sig i. Gud fortryder og fralægger sig det straffesværd, som ellers var pudset op til kamp.

Den afsluttende scene med Jonas' vrede, ophold uden for byen og læresamtalen med Gud følger også bibelteksten tæt. Mens byens bod vækker Guds og engles glæde, så græder Jonas af harme og ønsker kun at dø for ikke at blive regnet for en falsk profet – hans forudsigelse af Nineves undergang holdt jo ikke stik. Jonas slår sig ned i skyggen af en hytte uden for byen og afventer det videre forløb.

Jonæsøns skildring af plantens fremkomst, ormens hærgen og den hede sols plage er stemningsmættede. For at Jonas ikke skal lide i varmen, laver Gud et »Skierme-bret og Skiul« i form af »et deylig Græszkar«. Moderne oversættelser tolker den hebraiske glose *qīqājōn* som en olieplante, den hurtigvoksende og skyggerige *ricinus communis*, men allerede den græske Septuaginta-oversættelse forstod arten som en græskarplante. Christian III's Bibel fra 1550 har ligeledes »Gresskar«, mens den mere bogstavtro oversættelse fra hebraisk, den resen-svaningske bibel fra 1647, blot omskriver til »Kikajon«; en af utallige randnoter forklarer dog »med mange brede Blade / som et Græs-Kar«. Hos Jonæson sidder Jonas nu glad og tryk i ly af plantens grønne sommerdragt som i et helt lille lysthus.

Mens ach den korte Fryd! det varede ey lenge /
Før denne rancke Qvist begyndte at needhenge
Og helde med sin Top; ja seignede til grund
At biude Jorden Kysz med een forfalmet Mund.

Før solopgang sender Gud en grådig orm, som stikker til planten, og den visner straks. Og så står solen op:

Der Solen self nu kom op paa sin Rendebane /
Sin Flamme-sprudend Heft at tomle efter Vane /
Da drøszled' Gnisterne paa Jonæ Hofvet need /
Saa hand vansmæcted saa udi een Angest Sveed.

Den tørre ørkenblæst gør blot plagen værre, og igen ønsker profeten sig død. Den afsluttende samtale mellem Gud og Jonas er kort og efter bibelteksten. Hvis Jonas viser medynk med et græskær, som han end ikke har skabt, hvor meget mere medlidenhed skal Gud så ikke vise over for en by med 120.000 små og umyndige mennesker, der ikke kan kende forskel på højre og venstre, på godt og ondt?

Gudsbillede og bibelbrug hos Jonæsøn

Søren Jonæsøns skildring af Gud er i første omgang bundet af det gammeltestamentlige forlæg. Alligevel sporer man en overensstemmelse mellem det bibelske gudsbillede og baroktidens teologi. Gud er skaberen, der råder over himmel, hav og jord, har magt over naturkræfterne og sikrer orden i verden. Han er almægtig og allestedsnærværende; selvom man drager til »Jordens sidste Pyndt«, så vil Gud finde én der. Samtidig er hans vilje utilgængelig, og hans himmelråd uudgranskelig. Uvisheden om Guds indstilling til begivenhederne – »Hvo veed?« – tegner muligvis et billede af en utilregnelig despot, men er i virkeligheden menneskeheden store chance. Måske vender han om og ændrer beslutning?

Som nævnt flugter temaerne i Jonas' Bog med 1600-tallets optagethed af anger, bod, tro og lydighed. Centralt i Jonæsøns gendigtning er sømændenes omvendelse fra deres afguder til Himlens Gud og Nineves store renselse fra ondskab med løftet om ikke at synde igen. Forudsætningen for det hele er tilliden til Guds barmhjertighed, tilgivelse og uendelige tålmodighed med sin skabning. Hans miskundhed kender ingen grænser. På den ene side fremstilles Gud som den retfærdige dommer, der ikke holder sig tilbage for at straffe med hæsblesende bølger og true med »Vredens hvasse Pile«. På den anden side er han *bevægelig* over for menneskers dybfølte bøn om at vise mildhed og kan fortryde sin beslutning om udryddelse. Guds straf og faderlige omsorg erfares på en og samme tid. I Jonas' Bog og i Jonæsøns gendigtning er dobbeltheden i Guds forhold til verden af afgørende betydning. Derfor tør man håbe på, at hans nåde forvrider retten for at skåne og beskytte sin skabning.

Søren Jonæsøns brug af Bibelen er også interessant, fordi hans digt ikke ligger i forlængelse af den klassiske kristne udlægning af profetbogen. I kirkelig tradition er Jonas-skikkelsen oftest blevet forstået som et 'profetisk' billede, en allegori, der peger frem på Kristi liv, død og opstandelse.¹³ Jonas' nedsænkning i havet er blevet udlagt som korsfæstelsen, og sømændene ombord på skibet som de onde jøder på Kristi egen tid. De tre dage i fiskens mave er traditionelt blevet tolket som Kristus i dødsriget, og fiskens udspytning af Jonas som en foregribelse af Kristi opstandelse. Denne tolkningsmodel er karakteristisk i kirkekunsten, hvor oldkirkelige sarkofager, kalkmalerier og bogillu-

13 Tiemeyer 2022, s. 4-7; se også Poulsen 2021, s. 311-312.

strationer skildrer de nævnte scener som billeder på Kristus.¹⁴ Det var stadig tilfældet i 1600-tallet. Det gælder bare ikke hos Jonæson. Han ser i digtet ingen forbindelse mellem Jonas og Det Nye Testamente, og søfolkene, som ofte bliver udskammet, fremhæves tværtimod for deres godhjertede forsøg på at redde den trodsige profet i land. Jonæson er mere optaget af at sætte bibelbogen i forbindelse med antikkens mytologier (sagnet om Andromeda) og det kendskab til Mellemostens kulturhistorie, som man har haft på daværende tidspunkt (geografiske lokaliteter og søfolkenes forskellige guder).

I sin *Fortale til Profeten Jonas* fra 1526 nævner Martin Luther en række tilgange til profetbogen, der kan have været styrende for en luthersk reception som Jonæsons.¹⁵ Foruden at læse fortællingen som et sindbillede på Kristi død og opstandelse – hvad Luther selv gør i den efterfølgende udlægning – er den et trøsterigt eksempel på tro og på, hvad Guds magt og nåde formår. Et pædagogisk lærestykke. Endelig er Jonas ifølge reformatoren et ideal for enhver prædikant: »Ingen apostel eller profet, end ikke Kristus selv, har med deres prædiken udrettet så store ting som Jonas.«¹⁶

Der er bestemt elementer i Jonæsons digt, der giver mindelser om en luthersk læretæst om Guds nåde. Det gælder rækken af teologiske begreber, som bibelteksten ikke selv bruger (f.eks. »Allmact«, »al-lenseendis«). Alligevel er Jonæsons gendigtning mærkelig kontekstløs. Den afviger som nævnt ikke mærkbart fra det bibelske forlæg, og koncentrationen hviler tilsyneladende på at omsætte fortællingen til levende og elegant kunstpoesi. På en måde minder Jonas-digtet også om de bibelske syngespil og dramaer, som kendes fra middelalderen og frem til 1700-tallet.¹⁷

Der står intet i digtets korte forord om, hvad Jonæson ville med det. Andet end som et hyldestdigt at fremhæve sin velgører Rasmus Vinding. Ud fra dette sigte har den unge teolog-digter sikkert også stilet efter at skabe en morsom og dramatisk gengivelse af en velkendt bibelhistorie – kort og godt at underholde sine læsere rundt om i de lærde hjem.

14 Se f.eks. Ole Kristiansen: »Jonastegnet. Eller den genstridige profet«, *Årbog 2012 for Nordjyllands Historiske Museum*, s. 85-93.

15 Martin Luther: »Fortalen til Profeten Jonas (1526)«, *Luthers Skrifter i Udvalg. Bind III. Bibelfortolkning og Prædikener*, red. E. Thestrup Pedersen, Aarhus 1980, s. 111-115.

16 Luther 1980, s. 113-114.

17 Carsten Bach-Nielsen: *Bibelen i Danmark. 500 års kirke- og kulturhistorie*, København 2019, s. 152-158.